

BERÉNYI ZSUZSANNA ÁGNES

A budapesti evangélikus gimnáziumok és a szabadkőművesség

A szerző ismerteti a budapesti evangélikus gimnáziumok történetét. Az első gimnázium a Deák téren, a második az ún. Fasorban épült meg. Mindkettő a főváros, sőt az ország legkiválóbb középiskolái közé tartoztak. Tanárai között is sok neves ember volt, a tanítványok között pedig nagyhírű tudósok, köztük későbbi Nobel-díjasok és kiváló művészek voltak.

Az evangélikusok Luther "Erős vár a mi Istenünk" című énekét himnuszukként éneklék. Ez határozta meg iskoláik életét.

A protestánsoknak mindig elsőrendű gondjuk volt az iskolaügy. A hit és a tudomány igazságait a legszélesebb körben igyekeztek terjeszteni. Az egyéniség szabad kibontakoztatását, az önálló meggyőződés megformálását, az emberszeretet, a hazafiság, az igazságosság örökszép eszméit támogatták az iskolában. Ezért a Habsburg birodalomban a protestánsok számára nem engedélyezték az istentiszteletet. Ezek a számunkra vonzó elvek ellenszenvet váltottak ki a demokratikus gondolkozástól távol álló osztrák uralkodókból. Csak II. JÓZSEF felvilágosult uralkodása hozta meg a protestánsok számára a szabad vallásgyakorlás jogát 1741-ben, a Türelmi rendeletben. A fenti eszmék irányították az iskola létét: ezeknek köszönhető a sok kiváló diák a tanítványok között.

Előadásomban ezekről, az iskola kiemelkedő *egyénségeiről* szólok. Az iskola kezdetétől sok volt a szabadkőműves. Az első pesti evangélikus istentiszteletet tartó lelkész, 1787. november 11.-én MOLNÁR JÁNOS a mai Irányi utca és Váci-út sarkán álló imaházban tartotta DAUBNER JÁNOS orgonista kíséretével. Molnár János szabadkőműves volt. Ez nem volt kivétel, mert a 19.-20. század elején 138 protestáns lelkészt tartottak számon hazánkban. Néhány szabadkőműves lelkészt említek a 18. századból: szügyi TRAJTLER GÁBOR, STEHLO ANDRÁS, LEHOCZKY DÁNIEL, MICZNÁNY ROBMAUER MIHÁLY, TERZAYJÁNOS.

A szabadkőművesség a 18. században öltött szervezett formát. 1817-ben Londonban alakult az első páholy. A cél az öntökeletesítés, az emberiség haladásának szolgálata, a szabadság, egyenlőség, testvériség elveinek megvalósítása. Gróf BELEZNAJNÉ br. PODMANICZKY ANNAMÁRIA, a felvilágosodás eszméinek emelkedett lelkű támogatója a lakásán szabadkőműves kulturális központot létesített. Pénzadománnyal is támogatta a gyülekezeteket, más mecénáshoz is hasonlóan. Az evangélikus gyülekezetet is anyagilag támogatta.

1788-ban indult meg az evangélikus iskola, SEYFERT ANTAL tanítóval Gölnicbányáról. 1750-ben imaház, paplak és elemi iskola épült. 20 gyermeket tanított BOGSCH JÁNOS. Az első órarendet 1789-ben MALOCZEVSZKY JÁNOS készítette az olvasás, írás, számolás, vallás, ének, történelem tanításához.

A szabadkőműves SCHEDIUS LAJOS nyelvész, költő, teológus, a Kisfaludy Társaság alelnöke, az iskola előljárója a tanításnak tulajdonította a legnagyobb fontosságot. Megkövetelte, hogy a pedagógusok tegyenek pedagógiai vizsgát, PESTALOZZI szabad szellemében készítették. 1811-ben a tantervet. Felsőbb osztály nyílt 1811-ben, 25 leány, és 42 fiú tanuló számára. Az iskolában BÖLÖNI KÁROLY, KRIEK SÁMUEL, majd HOFFMANN PÉTER tanítóknál, ahogyan akkor mondták: rektoroknál tanultak. 1911-ben építette a Gerster és Frey cég az épület és a templom együttese. Ez annyira jól

sikerült, hogy a Pestre látogató KAZINCZY FERENC, aki a magyar szabadkőművesség első korszakának legnagyobb alakja volt, elragadtatva írta: „*Ez a templom műremek.*” 1911-ben épült meg az ötablakos földszinti terem sor. Később a tanítás a lelkészlak és a katonai pékműhely között folyt az első emeleten.

Újszerű volt, hogy WILLERDING JAKAB rajzot, BABNIGG MÁTÉ orgonista pedig éneket tanított. 1817-ben, a reformáció 300. évfordulójára felsőbb leányosztállyal bővült az iskola. Második emelet épült. Reggel 8-tól 10-ig és délután 2-től 4-ig folyt a tanítás.

1823-ban főgimnáziummá alakult az iskola, szaktanári rendszerrel, 1825-től FÁBRY PÁL igazgatásával. Tanári szobát biztosítottak. HUNFALVY PÁL felügyelő, a magyar nyelvtudomány kiválósága, az MTA tagja eszközölte ki ezt a lehetőséget..

1823-24-ben egy tanévet itt járt az akkor már neves iskola növendékeként PETŐFI SÁNDOR. Nem feledte tanítóját, STUHLMÜLLER SÁMUELt és az iskola költészettani-szónoklattani tanszékének nagyhírű tanárát, VAJDA PÉTERt, a költőt és természettudóst, az MTA tagját. Petőfi „*Vajda Péter halálára*” c. költeményében a szabadság és a haladás bajnokaként siratja el tanárát, mert az iskolában elmondott demokratikus nézeteit összefoglaló „*Erkölcsei beszédei*” miatt kormány vád alá helyezte. Petőfi verséből álljon itt az idézet:

„Sirassa benned, elhunyt férfiú,
A természet leghívebb gyermekét,
Sirassa benned dalnokát a hon...
Legkeserűbb az én könnyüm, ki benned
A függetlenség hőseit siratom.”

1841-től magyar tankönyveket használtak, és a tanítás nyelve is magyar lett. Latinul csak a régészetet tanulták. Eleinte nem használtak tankönyvet. A diákoknak egész órán figyelmesen kellett jegyzetelniük a tanár tollbamondását. Később a felügyelők megtiltották, hogy a tanulók avult „*slendrián*” módszerrel, saját jegyzeteik felolvasásával vesztegessék az időt. Előírták, hogy a tanár köteles szabadon előadni a tantárgyat.

Az iskola tanára volt a kitűnő szónok, TAVASY LAJOS. Az első nevelési folyóiratot ő indította meg, a Nevelési Emléklapokat. 1843-ban hívták meg az evangélikus gyülekezet tanárává. 1845-ben igazgatóvá választották. Korszerű módszerekkel tanította a gyerekeket. Igazgatósága idején született meg az egységes nemzeti tanterv bevezetésének terve. Ennek hagyományai voltak. 1842-ben Zayugroncon egységes tantervet dolgoztak ki. Követésre méltó újításokat vezettek be. Központba állították a „társias” nevelést. Iskolai kirándulásokat szerveztek Budára, Visegrádra, Esztergomba. Ezek a kirándulások az intézmény legnépszerűbb hagyományai. Tavasy Magyar Egyletet indított. Diákjai között volt FALK MIKSA és SASS ISTVÁN, akik szintén rajongásig szerették. Kossuth politikáját támogatta, a polgári haladást, Beállt a pesti egyetemi légióba. Hadnagyként, majd századosként az Alföldön toborzó beszédeket tartott. Tanítványai szeretett tanárukat követték a szabadság zászlaja alá. A forradalmat és a szabadságharcot az egész tantestület támogatta. KANYA PÁL diákjaival lövészárkok ásásában segített.

SZÉKÁCS JÓZSEF, „az ország papja”. BATIZVALFY ISTVÁN, HUNFALVY JÁNOS és PÁL részt vett a harcokban. A sok neves diák közül említsük meg KÖLCSEY KÁLMÁNT, a költő unokaöccsét, aki a Parainézis hazafias, szabadkőműves szelleméhez méltó módon Komárom várának védelme során halt meg a hazáért. Szintén az iskola diákja: DR. PODMANICZKY FRIGYES, az 1848-49-es huszárcapitány, aki szabadkőművesként is olyan sokat tett a főváros felvirágoztatásáért. Még sokan mások is harcoltak a diákok közül a szabadságharcban.

Az iskolaépület második emeletén lakott PULSZKY FERENC, Kossuth egykori miniszteri államtitkára, külföldi diplomatája, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója. Ő lett az alkotmányos élet beköszöntével az újra megindult hazai szabadkőművesség legnagyobb alakja a 19. században.. Előbb az 1871-ben újjáalakult Jánosrendi, majd az 1886 tavaszától egyesített, Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy első nagymestere.

Az iskola 19.századi kiváló tanárai közé tartozik BEREZ ANTAL.1883-tól 1886-ig az evangélikus iskolában földrajzot és természetrajzot tanított. Itthon és Bécsben járt egyetemre. Piarista lett. Léván, Kolozsvárott és Pesten működött. MOLNÁR ANTAL és TREFORT munkatársa, majd felsőbb iskolai tanár, később igazgató lett. A „Természet” c. lapot szerkesztette. A Természettudományi Társulat titkára volt. HUNFALVY JÁNossal, az ugyancsak szabadkőműves XANTUS JÁNossal és VÁMBÉRY ÁRMInnal együtt megalapította a *Magyar Földrajzi Társaság*ot. 1872-ben. Ennek első főtítkára és a *Földrajzi Közlemények* első szerkesztője; a *Nők Lapját* is szerkesztette. A középiskolai Tanáregylet titkára volt. 1871.-ben nyert szabadkőműves felvételt az első magyar Szent István páholyba, 1876-tól nagymester lett. A szabadkőművesség támogatásával megalakította a *Gyermekbarát egyesületet*, és vezető szerepet vitt benne. Örökös tiszteletbeli nagymesterré választották-1908-ban szeptember 14.-én halt meg.

ELISCHER JÓZSEFet, aki Gölnicbányán született1843-ban, az egyetem elvégzése után hívták meg az evangélikus gimnáziumba a latin és görög nyelv tanítására. 12 évig működött Nagyszebenben. Tankerületi főigazgató lett.Többek között Xenophon, Platon, Horatius műveit adta ki, Homérosz-szótárt szerkesztett. Szabadkőműves volt, belső szerkesztésű szabadkőműves lapok főmunkatársa. Sok cikke jelent meg az *Erdély* c. lapban.

KARL JÁNOS orvos-sebész, múzeumi segédőr és egyetemi magántanár 1842-ben a Bács-Bodrog megyei Cservenkán született. A Magyar Nemzeti Múzeum halgyűjteményét ő ismertette. A Deák téren tanított, ott temették el 1882.január 287.-én. Ezt a Szent István páholy tette közzéi gyászjelentésében.

Az 1874-ben az iskola díszterme zárókövének aláírói nagyjából szabadkőművesek voltak KUBINYI ÁGOSTON a szabadkőművesség egyik vezéralakja volt. A szabadságharcot követő nehéz körülmények között BÖHM KÁROLY filozófus, BEXHEFT ÁRMIn iskolaorvos, GREGUS GYULA,GYÖRY VILMOS, HEINRICH GUSZTÁV, KLIMENT JENŐ, KUBACSKA ANDRÁS, LEHR ALBERT, MELICH JÁNOS nyelvtudós, SCHOLTZ ÁGOSTON, TOLNAI VILMOS és sok más nagyírú tudós, egyetemi tanár, az MTA tagjai gondoskodtak arról, hogy a diákok egységes szabadkőművesfelfogásban kapják a legkorszerűbb irodalmi, nyelvészeti, történelmi, filozófiai ismereteket.

1883-ban FALVAI ANTAL igazgatása idején megnyílt a polgári leányiskola. 1905-ben háromemeletesre építették az épületet, amely igen korszerű lett. Ámde a közben háromemeletes iskola is szűknek bizonyult. Így 1905.-ben megépült a Fásorban az új fiúgimnázium. A pesti evangélikus egyház megalapította a Veres Pálné nevelő intézetet. Ebben a művelődésre vágyó lányok lehetőséget kaptak arra, hogy Magyarországon is műveltségre tegyenek szert. DR. BÁNKÚTI DEZSŐ igazgatása alatt olyan tanárokat alkalmazott, mint DR. CSÁSZÁR ELEMÉR, DR. ELISCHER VILMOS, FILARSZKY ERZSÉBET, GLOCK KLÁRA, JESZENSZKY ILONA, KLANICZAY SÁNDOR, KOZMA GABRIELLA, HAUSER HENRIETTE tornatanár, DR, KUBACSKA ANDRÁS, DR, LÁNG MARGIT, LEHR ALBERT, LOVAS SAROLTA, OPPEL IMRE, DR. PELLERNÉ JABLONOVSKY PIROSKA, DR, RAFFAY SÁNDOR, DR.STEINERT KATALIN, SZTRÓKAY PIROSKA, a Kufsteini emléktábla történetírója, TÉLESSY DALMA, DR.WELTNER JENŐ, DR.ZELENKA MARGIT, és a tudomány és pedagógia más nagyságai, köztük HITTRICHT ÖDÖN, a fásori gimnázium történetírója, igazgatója.

A tanulók több alkalommal színelőadást, hangversenyt rendeztek. Számos előadóművészünk készült első fellépésére az Evangélikus Gimnázium Dísztermében: például KATONA IRÉN, MÁDI-SZABÓ KATALIN, PÉTERFI MÁRIA, SÁNDOR JUDIT, SOPRONYI MÁRIA, TISZAY MAGDA. A sportban is kiváló eredményeket értek el. Például BÁNKÚTI ÉVA tagja volt a győztes helsinki magyar tornászcsapatnak, KELETI ÁGNES tornász olimpiai bajnok, PARASZKA Erzsébet ifjúsági tornászbajnok volt.

Ebben az iskolában többek között dr. Zelenka Margit „szabad magyar óráin” sajátították el a növendékek a demokrácia alapjait. Demokratikus szótöbbséggel tisztségviselőket választottak, Ezekre a várt alkalomra nagy lelkesedéssel készültek. Mindenki választható és választó volt olyan időszakban, amikor a többpártrendszernek még az igényét sem volt szabad emlegetni. DR. REMPORT ELEK magyar-latin-görög tanár, később igazgató, és DR. KEKEN ANDRÁS igazgató lelkész nehéz időkben is töretlenül biztosította a demokratikus és haladó nevelési és oktatási elvek gyakorlati

A diákok öntevékenységet szolgáltatta az önképzőkör, a leánycserkészcsapat, a Segítőegylet, a Dal és Zeneegyesület, és a SzEMBE „a Szép Magyarsággal Beszélők Egyesülete. A teljes diákságot felsorakoztatta az egyesület tagjai közé. A SZEMBE legnagyobb vállalkozása volt az országos gyűjtéssel támogatott Kufsteini emléktábla felállítása az egykori magyar rabok várbörtöne falára (Lux Elek alkotása). Másolata az iskola körfolyosóján látható. Az iskola dísztermében tartott ünnepségen a Magyar Állami Operaház tagja, BASILIDES MÁRIA népdalokat énekelt. Leánya, PÉTERFI MÁRIA, az iskola növendéke volt; a szabadságszeretete miatt egykor bebörtönözött Teleki Blankáról szóló színműben lépett fel.

A fasori fiúgimnázium Díszterme falában elhelyezett alapító levél aláírói legtöbbje szabadkőművesek voltak: DR. BÓKAY JÁNOS, GLÜCKLICH FRIGYES, ZSILINSZKY MIHÁLY és mások. A szabadkőműves szellemet szolgáltatta a méltón világhíres természettudományos oktatás. A mai matematikai vándorgyűlések névadója, RÁTZ LÁSZLÓ, az iskola matematika-fizika tanára, később igazgatója volt, a *Középiskolai Lapok* szerkesztője. Kivételes egyéniségével megszeretette tanítványaival a matematikát. Még a világháború során a harctérről is matematikai példákat kértek tőle levélben a diákok.

RENNER JÁNOS (1889-1976) részt vett Eötvös Loránd kutatásaiban, később az iskola igazgatója lett. A kísérleti oktatás egyikúttörője volt. A Geofizikai Intézet munkatársa, idővel igazgatója volt. Kossuth díjat kapott.

MIKOLA SÁNDOR (1871-1945) Eötvös Loránd tanársegédje, az iskola tanára, majd igazgatója volt. Több kísérleti eszközt tervezett. A Mikola-csővet ma is használják az oktatásban. Az Uránia tudománynépszerűsítő folyóirat munkatársa, szerkesztője, nagyon sok cikk írója. A középiskolai versenyeket Mikola Sándorról nevezték el.

A fiatalabb korosztályból a Kossuth-díjas DR. VERMES MIKLÓS fizikus, és LÉVIUS ERNŐ öregbítette a fasori iskola hírnevét. Tökéletesen felszerelt tanulói kísérleti szertár állt a tanulók rendelkezésére mind a Fasorban, mind a Deák téren Filarszky Erzsébet nagyszerű fizikai és matematikai, és DR. STEINERT KATALIN kémiai óráihoz és a szakkörökhöz. Ennek a tanári testületnek köszönhető a sok, természettudományokban kitűnő tanítvány: A Fasorban tanult HAAR ALFRÉD matematikus, KANDÓ KÁLMÁN, a vasútvillamosítás úttörője, NEUMANN JÁNOS, a számítástechnika nagy alakja. Róla azt mondták, hogy *mások azt oldanak meg, amit tudnak, Neumann János azt, amit akar.* SZILÁRD LEÓ atomfizikus, TELLER EDE atomfizikus, WIGNER JENŐ Nobel díjas fizikus az iskola legnagyobb hírnévre szert tett növendékei közé tartoztak.

A fasori gimnázium híres diákjairól szobrokkal emlékezik meg. MORAVCSIK GYULA, KLANICZAY SÁNDOR, TOLNAI VILMOS, RIEDL FRIGYES, LEHR ALBERT nemcsak pedagógusként volt kiváló, hanem az irodalom történetének legnagyobbjai közé is tartozott.

Az Arany János önképzőkör tanárelnöke hosszú éveken át Lehr Albert, utóbb Rempport Elek, akik sok tehetséget indítottak újukra a Fasori diákok közül. Az irodalmi nevelést támogatták a lelkészek is, akik a szép magyar beszéd mintáját adták: BEREZKY SÁNDOR, GYÖRY VILMOS, KEKEN ANDRÁS, ,

RAFFAY SÁNDOR, stb. Ezért vált olyan sok fasori diák a magyar irodalom jelesévé: BÓKAY JÁNOS, FENYŐ MIKSA, HEINRICH GUSZTÁV, HORNYÁNSZKY VIKTOR, .IGNOLTUS HUGÓ, KÖRMENDI LÁSZLÓ, KUBINYI FERENC, LOVIK KÁROLY, LUKÁCS GYÖRGY, PULSZKY KÁROLY, DR. SZEPESSY GYULA, SZÉNÁSSY SÁNDOR, WOLFNER (FARKAS) PÁL, a Deák tériek közül: ÖRKÉNY ISTVÁN, FALUDY GYÖRGY, stb. Legtöbben közülük szabadkőművesek voltak.

Sok kiváló orvos, földrajz- és természettudós került ki a tanítványok közül: BÓKAY ÁRPÁD és JÁNOS, PETRI GÁBOR sebész, STEIN ÁRMIN, TELEGDY RÓTH KÁROLY, ZIMMERMANN ÁGOSTON, ZSIGMONDY BÉLA,. Akárcsak a Deák téren GLOCK KLÁRA, a Fasorban OPPEL IMRE is nem egy tehetséget fedezett fel és támogatott. A szabadkőműves Benczur Gyuláról elnevezett képzőművészeti kör nagy sikerrel működött.

A zeneoktatást KRÁLIK JENŐ, majd PESKÓ ZOLTÁN, a fasori templom orgonistája és karnagya látta el. Peskó Zoltán szervezte az iskola pezsgő zenei életét. Sikeresen működött a gimnázium énekkara. A *Dal-és Zeneegylet* élén hosszú időn át Rátz László állott. WELTNER JENŐ a Deák téri leánygimnázium énektanára volt, a *Lutheránia* vegyes kórus karnagya.

A fasori diákok közül többen lettek képzőművészetünk és zeneéletünk kiválóságai. FÉNYES ADOLF, KLADVINKÓ VILMOS, KUMWALD CÉZÁR festők, LUX ELEK és MOIRET ÖDÖN szobrászok, a 2012-ben százéves PESKÓ GYÖRGY orgonaművész, akiről az iskolai kórust 2012-ben elnevezték, az országos ünnepségek idején lett volna 100 éves TÁTRAI VILMOS, hegedűművész, TRAJTLER GÁBOR orgonaművész. A hírességek között kell említenünk PECZ SAMUT, a Műegyetemi tanárát is. Az említettek legtöbbször 1920 előtt szabadkőművesek voltak.

A *szülők* nagy egyetértésével két nyelv volt kötelező a latinon, korábban a görögön kívül: az angol, a francia, német vagy olasz közül.

A sokoldalú képzés eredménye, hogy az ipar olyan nagyságává nőttek a diákok, mint MAUTHNER ÖDÖN, BUDAI GOLDBERGER LEÓ és SÁMUEL, a magyar szabadkőművességnek is köztiszteletben álló, áldozatkész tagjai.

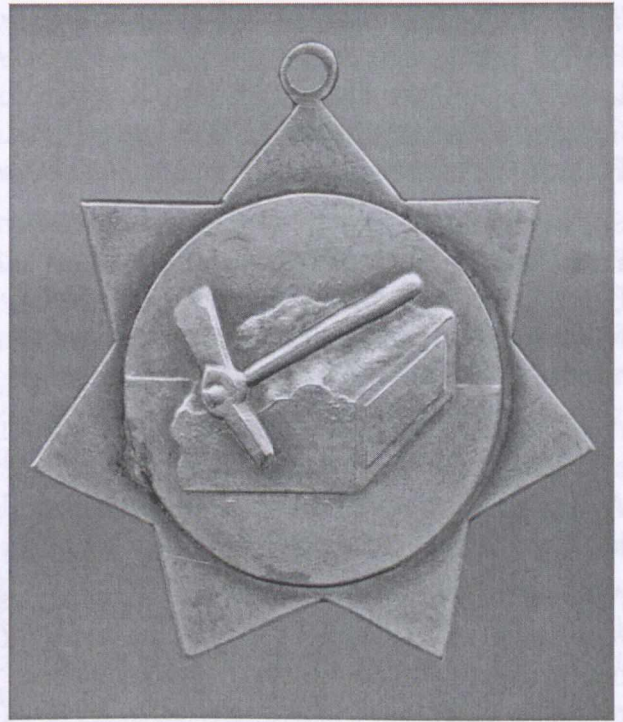
Politikai életünk kiválóságai között is több szabadkőműves volt, mint pl. RAKOVSKY ISTVÁN. Voltak közöttük a szabadkőművesség vezetői is.

1952-ben megszűnt az evangélikus egyháza mindkét iskolája, jogutód nélkül. Kártérítést az egyház nem kapott. A rendszerváltozás után, 1989-ben a fasori, majd 1993-ban a Deák téri iskola újra megnyitotta kapuit, és azóta működik.

Itt mondok köszönetet az Evangélikus Levéltár munkatársának, Rózsának azért, hogy saját kutatásai adatait önzetlenül rendelkezésemre bocsátotta.

1. kép régi felvétel a Deák téri iskola épületéről

2. kép szabadkőműves jelvény, anyaga: ezüst, átmérője: 36 mm (az MNM szívességéből)

IRODALOM:

1. Confessio 1989/4. 46 53. oldal.
2. BATIZFALVY ISTVÁN: *Az ágostai hitvallású evangélikus története* 1896
3. HITTRICHT ÖDÖN: *Az evangélikus gimnázium első száz esztendejének története*. Budapest, 1923.

A szerző hozzáférhetősége:

Dr. Berányi Zsuzsanna Ágnes

matematikus, a történelemtudomány kandidátusa

e-mail: bermatsz@gmail.com